

Katja Potočnik

»Mi nesrečni skupaj zbrani in v norišnico odpeljani...«

Od Deželne civilne bolnice do Kranjske deželne blaznice

POTOČNIK Katja, univerzitetna diplomirana literarna komparativistka in profesorica zgodovine, Linhartova cesta 68, SI-1000 Ljubljana; katja.potocnik1@gmail.com

616.89"18"

**»MI NESREČNI SKUPAJ ZBRANI IN V
NORIŠNICO ODPELJANI ...«**

*Od Deželne civilne bolnice do Kranjske deželne
blaznice*

Vprašanje blaznosti na Kranjskem je bilo v drugi polovici 19. stoletja pereč problem zaradi naraščajočega števila ljudi, ki so potrebovali zdravniško pomoč, in konstantnim primanjkljajem bolniških postelj. Deželne oblasti so reševanje problematike odlašale z iskanjem alternativ s čim manjšim finančnim vložkom, pri čemer pa se končni ustanovitvi samostojne deželne blaznice leta 1881 niso mogle izogniti. Kljub novi stavbi pa problematika »blaznih« ni bila rešena, saj je njihovo število še naprej naraščalo, oblasti pa niso mogle slediti prostorskim potrebam.

Ključne besede: 19. stoletje, psihiatrija, blaznica

POTOČNIK Katja, BA History and Comparative Literature, Linhartova cesta 68, SI-1000 Ljubljana; katja.potocnik1@gmail.com

616.89"18"

**“WE POOR SOULS HERDED TOGETHER AND
TAKEN TO THE MADHOUSE ...”**

*From the Provincial Hospital to the Carniolan
Provincial Mental Asylum*

The issue of madness in Carniola was a pressing problem in the second half of the 19th century due to the increasing number of people in need of medical attention and the constant shortage of hospital beds. The provincial authorities delayed solving the problem by finding alternatives with the least possible financial investment, but the final establishment of an independent provincial hospital in 1881 was unavoidable. Despite the new building, the problem of the “mad” was not solved, as their numbers continued to grow, and the authorities were unable to provide enough space for them.

Key words: 19th century, psychiatry, mental asylum

K orisu Deželne civilne bolnice in njene blaznice

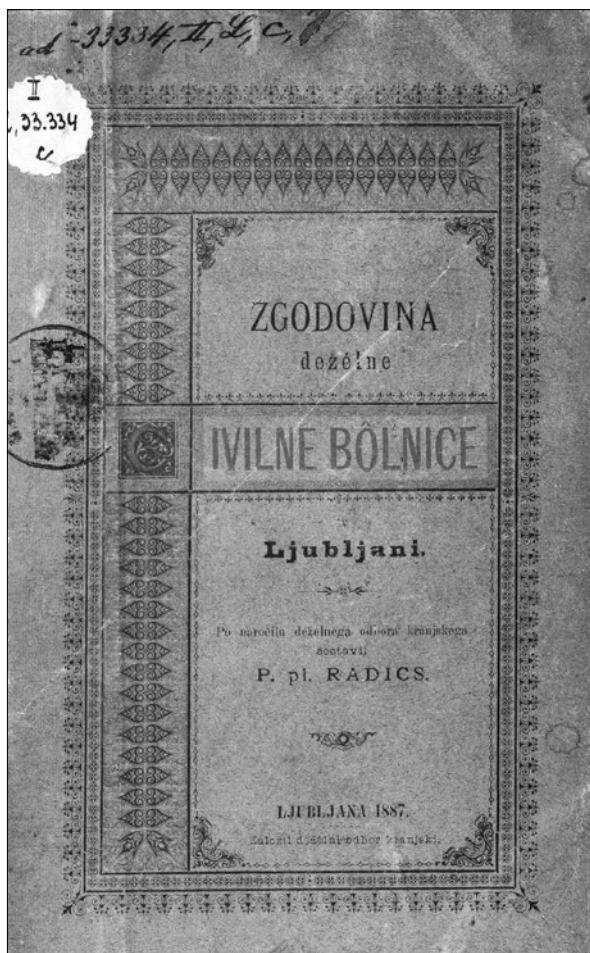
Kranjska deželna blaznica ima svoje korenine v deželni bolnici, ki je nastala na Ajdovščini konec 18. stoletja. Iz tega razloga pričetek našega članka postavljamo v čas nastanka bolnice, v nadaljevanju pa bomo skušali odgovoriti na vprašanje nadaljnjih korakov, ki so vodili do ustanovitve prve samostojne blaznice na Kranjskem, hkrati pa v manjši meri tudi osvetliti njeno delovanje preko vprašanja pomanjkanja prostora. V prvi fazi raziskovanja se bomo močno naslonili na *Zgodovino deželne civilne bolnice* Petra Radicsa, ki predstavlja edinstven vir za raziskovanje zgodovine Deželne civilne bolnice.¹ V nadaljevanju se bomo intenzivneje oprli na zapisnike sej kranjskega deželnega odbora in ostalo

arhivsko gradivo, ki bodo predstavljali primarni raziskovalni vir, podprti pa bodo z relevantno sekundarno literaturo.

Leta 1783 se je avstrijski cesar Jožef II. vračal iz Italije na Dunaj in pri tem potoval čez Ljubljano. Radics je cesarjevemu obisku Ljubljane pripisal velik pomen in zapisal: »*Za našo hišo, današnjo civilno bolnico in tačas še samostan diaskalcejski, bil je pa ta pohod cesarjev v Ljubljani epohalne pomembe.*«² V svojih navodilih guvernerju je cesar namreč med drugim zaukazal izpraznitev frančiškanskega samostana pod grajskim hribom in preoblikovanje le tega v bolnišnico. Ker se je naknadno izkazalo, da je neprimeren za izgradnjo bolnišnice, je ta nato nastala v izpraznjenem samostanu bosonogih avguštincev na Ajdovščini. Vanj je cesar ukazal naseliti usmiljene brate iz Trsta, ki so prevzeli nalogo vzpostavitve in vodenja bolnišnice, dodaja Radics.

Ljubljani je bila bolnišnica nujno potrebna, saj so se že kmalu po prihodu tržaških bratov pričele vrstiti prošnje za sprejem. Bolnišnica je pričela svoje delovanje z dvanajstimi posteljami, predvidene pa so bile tudi sobe za »blazne«, pri katerih je bilo pomembno »da se napravita dva razdelka, za mirne in za besne blaznike, katere treba vsekako ločevati druge od drugih. Za blaznike prve vrste se nahajajo sicer pritlične obokane sôbe, v katerih bi jih utegnili imeti prostor do osem, ako se napravijo stanice vsakemu posebej«,³ urejena pa je bila tudi lekarna. 17. julija 1787 je bilo v oskrbi že osem bolnikov, ki so bili deležni brezplačne oskrbe, preostala štiri mesta pa so bila zapolnjena skoraj enako hitro.⁴ Bolnišnica se je tako hitro pričela spopadati s premajhnim številom postelj, v luči naraščajočih primerov blaznosti pa je bila še posebej problematična namestitve »blaznih« bolnikov. Načrti za širitev so stekli in leta 1827 je bil dograjen poseben oddelek blaznice, ki pa je le za prvo silo odgovoril na takratne potrebe.⁵

Od začetnih nekaj bolnikov jih je leta 1830 bilo hospitaliziranih že 30, navaja Fran Viljem Lipič, v

Naslovnica knjižne izdaje zgodovine deželne civilne bolnice (*Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana*)

¹ Peter Radics, *Zgodovina deželne civilne bolnice* (Ljubljana, 1887).

² *Ibid.*, 25.

³ *Ibid.*, 33.

⁴ *Ibid.*, 24 – 27.

⁵ *Ibid.*, 37 – 38, 57 – 58.

naslednjih desetletjih pa je število hospitaliziranih »blaznežev« skokovito naraščalo. Do leta 1870 so jih zdravili že 116, do konca stoletja pa se bo število skoraj početrilo. Pri tem ne gre pozabiti, da je precejšnje število bolnih ostajalo izven bolnišničnih sten.⁶

Z dvornim dekretom izdanim 9. novembra 1841 je bila oskrba duševnih bolnikov v celoti prepuščena deželni oblasti, pri tem pa je bila zapovedana gradnja blaznic po vseh avstrijskih deželah. Kranjski deželni odbor je k njegovi realizaciji pristopil proaktivno, a počasi.⁷ Bolniških postelj je kronično primanjkovalo, gradnja novih prostorov pa se ni odvijala tako hitro, kot bi si odgovorni želeli, zato so konstantno iskali finančno ugodne rešitve v obstoječih ustanovah, ki bi razbremenile prenapolnjeno blaznico v okviru Deželne civilne bolnice.⁸

Kritično vprašanje institucionaliziranega zdravljenja »blaznih« pred ustanovitvijo Kranjske deželne blaznice

»Blazne« so hospitalizirali povsod, kjer so jih lahko namestili, hkrati pa se je že sama deželna bolnica soočala s konstantno prenapolnjenostjo in je zato tudi ves čas iskala dodatne namestitve. Poleg prostorov blaznice v matični bolnici na Ajdovščini, so »blazne« nameščali tudi v najeti bolnišnični podružnici na Poljanah, kasneje pa tudi v prisilni delavnici in hiralnici sv. Jožefa.⁹ Pri tem naj bralca

spomnimo, da to niso bili prostori specializirani za zdravljenje »blaznih«, niti prilagojeni njihovim specifikam, zaradi česar tovrstne rešitve niso bile sprejemljive na daljši rok.

V letu 1870 je bila že izražena močna potreba po specializirani ustanovi za zdravljenje duševno bolnih, na kar je opozorilo poročilo deželnega odbora: »V Ljubljani se za Kranjsko nahaja norišnica s prostorom za 40 bolnikov, ki pa že zdavnaj ne zadostuje niti navalu bolnikov, niti znanstvenim i ljudomilim zahtevam.«¹⁰ Na to je večkrat opozoril tudi Karel Bleiweis,¹¹ primarij internega in blazničnega oddelka Deželne civilne bolnice, saj so razmere v matični blaznici in njeni poljanski podružnici postale že povsem neprimerne za zdravljenje. Bolni so imeli na razpolago premalo prostora, v majhnih sobah sta bila nastanjena tudi po dva bolnika skupaj, kar pa je neredko privedlo tudi do nesreč.¹² S podrob-

Karel Bleiweis, primarij v Deželni civilni bolnici v Ljubljani (Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana)

⁶ »Stenografični zapisnik osme (večer) seje deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani dne 21. aprila 1877«, v Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 5. do 21. aprila 1877 (Ljubljana, 1877), 127.

⁷ Radics, Zgodovina deželne civilne bolnice, 62 – 63.

⁸ Podrobneje glej: »Priloga 9: Poročilo deželnega odbora o nujni potrebi, da se poseben oddelek deželne posilne delavnice začasno prepusti v porabo norišnici«, v Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani v drugi sesiji četrte volitvene dobe od 5. novembra do 7. decembra 1872 (Ljubljana, 1872), 225 – 232.

⁹ Podrobneje glej: »Priloga 9: Poročilo deželnega odbora o nujni potrebi, da se poseben oddelek deželne posilne delavnice začasno prepusti v porabo norišnici«, 225 – 232 in »Priloga 7: Poročilo deželnega odbora o nakupu Valentin Krišerjevega posestva, »zverinjak« imenovanega, za prihodnjo deželno norišnico«, v Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 7. marca do 11. aprila 1876 (Ljubljana, 1876), 45 – 49.

¹⁰ »Priloga 9: Poročilo deželnega odbora o nujni potrebi, da se poseben oddelek deželne posilne delavnice začasno prepusti v porabo norišnici«, 225.

¹¹ Karel Bleiweis (1834 – 1909): Nestor kranjske psihiatrije. Leta 1871 je prevzel vodenje internega oddelka za duševno bolne deželne Civilne bolnice, vse od takrat pa je tudi vztrajal na novih prostorih za paciente. Za ustanovitev Kranjske deželne blaznice na Studencu se je trudil tako na strokovni ravni kot tudi politični preko svoje pozicije deželnega poslanca.

¹² »Stenografični zapisnik devete seje deželnega zbora Ljubljanskega dne 4. decembra 1872«, v Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani v drugi seji četrte volitvene

nim opisom ene izmed takih situacij se seznanimo sicer šele leta 1905, ko je nova blaznica že stala, a je do nje prišlo natanko zaradi prenapolnjenosti in namestitve dveh bolnic v sobi, ki je bila sicer namenjena eni sami. Bolnica je prišlekinjo pretepla z urinsko posodo, ki jo je ena izmed strežnic pustila v sobi. Poškodovana bolnica je obležala nezavestna na slamnati postelji, imela je več ran, krvavela je iz ušesa, nosu in ust. Zdravnik je njene rane sicer nemudoma oskrbel, a je kljub temu bolnica naslednji dan umrla. Obdukcija je pokazala, da je imela zlomljeno lobanjo na dveh mestih.¹³

V takih razmerah si je razumljivo težko predstavljati, da je bilo zdravljenje učinkovito. Nasprotno, situacija je postala tako resna, da so v deželni zboru obstoječo norišnico poimenovali kar »narrenturm«. ¹⁴ Oznaka je izvirala pri dunajski blaznici, nastali leta 1784, ki je skozi leta postala sinonim za ustanovo, ki ne gre v korak z razvojem na psihiatričnem področju in vztraja pri zastarelih in nehumanih kustodialnih metodah, medtem ko kurativno noto pušča ob strani.

Hkrati Bleiweis dodaja, da veliko bolnikov sploh ni bila hospitaliziranih, saj »koliko jih je še zunaj na deželi takih revnih, in zaznamovano mi jih je bilo 25, in sicer v Planinskem okraji 5, v Kamniškem 3, v Novomeškem 3, v Ljubljanskem 2, v Kranjskem 1, v Postojnskem 5, v Radoliškem 1, v Černomeljskem itd. Vsi ti so v prežalostnem stanu zunaj.« ¹⁵ Nekateri izmed teh so zaprti tudi v ječah. ¹⁶ Kot pojasnjuje Grošelj so se v zaporih v prvi vrsti vsaj začasno lahko znašli vsi tisti duševno bolni, ki so zagrešili zločine v stanju neprištevnosti, dopuščamo pa tudi možnost, da pri prekrškarjih simptomi duševnih bolezni niso bili zaznani in tako niti niso mogli biti

preusmerjeni v blaznico. Pogosto so se v zaporih znašli tudi nezdravljeni alkoholiki.¹⁷

Kljub povečanim kapacitetam na Poljanah je prostora za vse sprejema potrebne bolnike še naprej primanjkovalo, zato je bilo leta 1874 ponovno odprto vprašanje izgradnje nove stavbe. Denarja zanj ni bilo, zato je bilo potrebno poiskati pragmatično rešitev, ki je bila realizirana v obliki najema prostorov prisilne delavnice. Ti so bili ločeni tako, da novo nastanjeni mirni »nori«, ne bi bili v stiku z delavci.¹⁸ Tako Bleiweis kot tudi deželni zdravstveni svet so primernost prisilne delavnice potrdili kot najboljšo možno začasno rešitev, ki naj bi v nekaterih ozirih nudila celo boljše pogoje kot bolnišnica.¹⁹ V slednji je namreč vladala velika gneča, ki je onemogočala kakovostno zdravstveno nego. Kakršnakoli natančnejša klasifikacija bolnikov po naravi in vrsti bolezni v smislu ločitve ozdravljivih od neozdravljivih, divjih od mirnih, snažnih od nesnažnih je bila zaradi prezasedenosti onemogočena.²⁰ Celó več, dogodilo se je tudi, da je zaradi naglice kot »blazen« bil diagnosticiran napačen človek! Bolnega je namreč v blaznico pripeljal spremljevalec, pri čemer sta bila oba tako pijana, da nista mogla odgovoriti na nobeno vprašanje. Osebe je tistega, ki je izgledal bolj »blazen« okopalo s ciljem priprave na sprejem. Tega je voda dovolj streznila, da je povedal, da vendarle ni on tisti, ki potrebuje zdravljenje. Nekaj dni po dogodku se je pritožil, zakaj se ga je kopalo, na kar takrat dežurni zdravnik poroča, da mu je svetoval, naj le molči o celi stvari, »češ kopal se je zastonj – če se pa izve, moral bo kopel plačati.«²¹

Ob pomislekih združitve »blaznežev« in prisilnih delavcev je bilo s strani zagovornikov selitve poudarjeno, da bo poskrbljeno za strogo delitev med njimi. Mirni »blazni« bi imeli namestitev določeno v prizidku na levi strani delavničnega poslopja, ki je

dobe od 5. novembra do 7. decembra 1872 (Ljubljana, 1872), 106.

¹³ Arhiv Republike Slovenije, Studenec, AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko 1899 – 1905, Dopis 27. 8. 1905.

¹⁴ »Stenografični zapisnik osme (večerne) seje deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani dne 21. aprila 1877«, v Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 5. do 21. aprila 1877 (Ljubljana, 1877), 132.

¹⁵ »Stenografični zapisnik devete seje deželnega zbora Ljubljanskega dne 4. decembra 1872«, 106.

¹⁶ »Stenografični zapisnik petnajste seje deželnega zbora Ljubljanskega dne 14. maja l. 1875«, v Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. aprila do 15. maja 1875 (Ljubljana, 1875), 216.

¹⁷ Branka Grošelj, Na dnu: Položaj beračev in brezdomcev od konca 19. stoletja do leta 1940 (Ljubljana, 2018), 65.

¹⁸ »Priloga 9: Poročilo deželnega odbora o nujni potrebi, da se poseben oddelk deželne posilne delavnice začasno prepusti v porabo norišnici«, 225 – 226.

¹⁹ »Stenografični zapisnik devete seje deželnega zbora Ljubljanskega dne 4. decembra 1872«, 106.

²⁰ »Priloga 9: Poročilo deželnega odbora o nujni potrebi, da se poseben oddelk deželne posilne delavnice začasno prepusti v porabo norišnici«, 229.

²¹ Fran Göstl, Misterij duše (Ljubljana, 1924), 30.

že ločen od stavbe, v kateri so bili nastanjeni prisiljenci, urediti pa bi se dalo tudi dva povsem ločena vhoda, ki bi omogočila, da bolni sploh nikoli ne bi srečali delavcev. Omenjeni prizidek je bil prostoren in bi lahko namestil od 50 do 60 »blaznežev«. Pri opisu prostorov je bila posebna pozornost namenjena njihovi legi, saj se posebej poudarja, da v bližini ni nobene druge hiše, kar bi zagotavljalo mirno okolje. Sobe so imele visok strop, bile so zračne in svetle, pogled čez okno pa je nudil razgled na gore. Poslopje je nudilo obilo prostora za sprehode, na voljo pa sta bila tudi dva prostorna vrtova.²² Dodatni argument zagovornikov je predstavljalo dejstvo, da se je leta 1849 v prostore prisilne delavnice preselila celotna jetnišnica z ljubljanskega gradu, v katero so namestili skupno 194 jetnikov, ki jih fizično niso ločili od prisilnih delavcev.²³ Prostora je bilo torej več kot dovolj, s posebnim ozirom na ločitev obeh skupin pa bi lahko bilo poskrbljeno za nemoteno delovanje obojih.

K potrditvi selitve mirnih »blaznih« v prostore prisilne delavnice, so pripomogli tudi vzori iz drugih dežel, saj je Kranjska pred vsako pomembnejšo odločitvijo preverila, kako se s podobnimi izzivi soočajo na Štajerskem, Koroškem, Tirolskem ter drugod.²⁴

Blaznična podružnica se je v prisilni delavnici odprla 11. novembra 1873 za obdobje petih let. V njenih prostorih so se praviloma nastanili mirni in neozdravljivi, t. i. hirajoči bolniki. Do leta 1878 je tako Kranjska vsaj začasno odložila rešitev perečega vprašanja, vendar bo kljub temu morala stremeti k nadomestni ustanovi, ki bi zadostila higienskimi in psihiatričnim načelom tedanjega časa.²⁵

Na dolgi rok uporaba prisilne delavnice kot blaznice sicer ni bila pripravna niti iz zdravstvenih niti iz finančnih obzirov.²⁶ Taka nastanitev bolnikov je predstavljala samo iskanje najboljše možnosti zno-

traj obstoječih ustanov s ciljem finančnega prihranka.²⁷ Prisilna delavnica je torej lahko bila le začasna rešitev, saj ni bila grajena z namenom zdravljenja nastanjenih in ni upoštevala vseh arhitekturnih elementov, ki naj bi jih tovrstni kustodialni in terapevtski zavod vključeval.²⁸ Hkrati Bleiweis skladno s psihiatričnimi usmeritvami navaja nujno ločitev na moški in ženski spol ter ločitev mirnih od nemirnih »blaznih«, za kar bi bila potrebna dozidava, nadalje pa bi se potreboval tudi dodatni oddelek za bolnike, ki so po ozdravitvi še zmeraj trpeli za določenimi umskimi omejitvami, kamor bi uvrstili tiste, ki so utrpeli možgansko kap ali epileptike.²⁹

Prihajajoča leta so zaznamovali poskusi reševanja prostorske stiske, ki so rezultirali v odločitvi za izgradnjo nove blaznice.³⁰

Priprave in izgradnja nove blaznice na Studencu

Pričakovanja za novo blaznico so bila velika. Zdraviti in oskrbovati bi morala 150 ljudi, hkrati pa bi morala zadostiti vsem kriterijem, ki naj bi jih moderna blaznica dosegala – biti mora »prijazna, prijetna, mora ponujati blaznim to, da ne mislijo na svojo nesrečo, ampak da tudi to in uno delajo. Večina blaznih pride iz kmetov, in takim mora zdravnik primerno delo nakladati, da kopavajo, sejejo, da orjejo i. t. d.«³¹ Kot primerna lokacija z dovolj prostora za poljedelska opravila so bili v načrtih predlagani šentviško polje pri Dravljah, polja pri Ježici ali polje pri Tomačevem.³² Na podlagi prejetih ponudb je

²² Ibid., 228.

²³ Ibid., 230.

²⁴ Ibid., 229.

²⁵ »Priloga 18: Poročilo deželnega odbora zastran zidanja nove zdravnišnice za blazne«, v Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. aprila do 15. maja 1875 (Ljubljana, 1875), 179.

²⁶ »Stenografični zapisnik petnajste seje deželnega zbora Ljubljanskega dne 14. maja l. 1875«, 216.

²⁷ V času Keesbacherja kot primarija je bil podan celo predlog, da bi se dodatni oddelek norišnice naredil v bolnišnični mrtvašnici. V: »Stenografični zapisnik štirinajste (dopoldanje) seje deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani dne 11. aprila 1876«, v Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 7. marca do 11. aprila 1876 (Ljubljana, 1876), 163.

²⁸ »Stenografični zapisnik petnajste seje deželnega zbora Ljubljanskega dne 14. maja l. 1875, 216

²⁹ Ibid., 216.

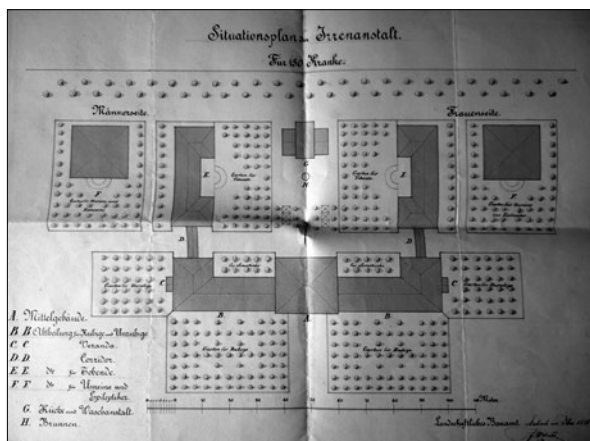
³⁰ »Priloga 3: Poročilo deželnega odbora zastran bolnišnične filijale na Poljanah, potem o popravljanju stare norišnice in povečanju deželnih dobrotelnih naprav«, v Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. junija do 13. julija 1880 (Ljubljana, 1880), 11 – 12.

³¹ »Stenografični zapisnik petnajste seje deželnega zbora Ljubljanskega dne 14. maja l. 1875«, 216.

³² »Priloga 18: Poročilo deželnega odbora zastran zidanja nove zdravnišnice za blazne«, v Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. aprila do 15. maja 1875 (Lju-

bilo leta 1875 vendarle kot končni prostor izbrano posestvo Valentina Krisperja na Studencu.³³

V arhitekturnem smislu je Bleiweis predvidel le eno glavno poslopje v obliki črke U, z dvema samostojnima stavbama namenjenima nečistim in epileptičnim bolnikom. Glavno poslopje bi služilo kot oskrbniška hiša oziroma administrativno poslopje, iz katerega bi izvirali prizidki z oddelki za bolnike in oskrbovance, pri čemer bi oba bila identična tako glede na arhitekturni načrt kot tudi razporejenost glede na bolezni. Eno krilo je bilo namenjeno ženskam, drugo moškim. V osrednji stavbi, označeno z A, bi se nahajala celotna administracija. Levo in desno od nje bi se nahajali prostori za mirne in nemirne bolnike, tudi t.i. somatske. Vsaki od teh skupin je pripadal vrt, pri čemer je bil ta za mirne bolnike največji, najmanjši pa za somatske obolele. Nemirni bolniki so bili oddaljeni najdlje od administrativne stavbe. Po hodniku, označenem z D, se je prišlo v del krila, E, ki je bil namenjenim besnečim bolnikom in so bili tako kar najbolj oddaljeni od osrednjega dela. Tako ženski kot moški del sta imela predviden tudi pripadajoči vrt. Med moškim in ženskim delom stavbe namenjenim besnečim, se je nahajala kuhinja, označena z G, z vodomatom,

Načrt Kranjske deželne blaznice, 1876
(Arhiv Republike Slovenije)

označenim s H. Morebitna ostala poslopja v okviru prvotnega načrta iz leta 1876 niso bila predvidena.³⁴

Na posestvu sta bili nadalje predvideni dve samostojni manjši, t.i. paviljonski stavbi ki bi bili ločeni od glavnega poslopja. Postavljeni bi bili simetrično glede na središče osrednje stavbe in sicer tako na moški kot tudi na ženski strani. V njej bi bili nameščeni nečisti in epileptični bolniki.

V upravnem smislu je Bleiweis priporočal samostojno upravo, ki bi bila ločena od uprave tedanjih deželnih dobrodelnih ustanov. Upravnik bi bil zdravnik, ki bi v blaznici tudi stanoval, z njim vred pa tudi pomožni zdravnik in upravni uradnik. Za duhovnika je predvidel stanovanje le v primeru, da bi bolnike tudi poučeval. Enako je močno okrnil tradicionalno vlogo redovnic pri strežbi, saj priporoča posvetno strežbo. Hkrati je veliko pozornost namenil zaposlitvi bolnih na vrtu in polju, pri čemer pa opozarja, da se pri tovrstnem delu ne sme gledati na dobiček, ki bi ga blaznica na ta račun lahko generirala, temveč mora delo vedno odsliskavati potrebe bolnika na poti k ozdravitvi. Bleiweis je veliko pozornost namenil temu, da so se bolniki v okviru svoje delovne terapije lahko ukvarjali s tisto dejavnostjo, ki jim je bila domača in primerna stanu ter izobrazbi. Glede na to, da je bila večina bolnikov nižjega stanu, je bilo potrebno temu primerno zagotoviti dovolj poljedelskih površin, ob obdelavi katerih bi se tovrstni bolniki najbolj počutili.³⁵

Kot pomemben del blaznice je predvidel tudi mrtvašnico. Zanj mrtvašnica ni le prostor, kamor se premesti umrle, temveč navaja, da je potrebna: »tudi posebna soba, v kateri se mrtvi secirajo. Dan danes je znanstveno dognano, da norišnica blaznim ne sme biti ječa, ampak bolnišnica, kjer se zdravniki prizadevajo ozdraviti blazne. In da jim to tudi več-

bljana, 1875), 179. Tudi v »Stenografični zapisnik štirinajste (dopoldanje) seje deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani dne 11. aprila 1876«, 163.

³³ »Priloga 7: Poročilo deželnega odbora o nakupu Valentin Krišerjevega posestva, »zverinjak« imenovanega, za prihodnjo deželno norišnico«, v Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 7. marca do 11. aprila 1876 (Ljubljana, 1876), 45 – 49.

³⁴ Glej tudi: »Priloga 18: Poročilo deželnega odbora zastran zidanja nove zdravnišnice za blazne«, 180.

³⁵ Ibid., 180. Leta 1880 to stališče zanemarijo, saj ob podpisu nove pogodbe z redovnicami glede režije, pristanejo na to, da sme red uporabiti »blazne« za različna dela, vendar jim mora za to dajati simbolično plačo. Podrobneje v: »Priloga 31: Poročilo deželnega odbora zastran režije in zdravljenja na blazničnem oddelku v Studencu«, v Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 8. junija do 13. julija 1880 (Ljubljana, 1880), 523.

krat obvelja, kaže skušnja, ker izmed 100 blaznih se jih navadno kakih 40 ozdravi. V terapiji blaznih velik korak naprej storil se je z obdukcijami mrtvih. Kakor je Rokitsky še le po patološki anatomiji korak naprej odprl medicine, tako je tudi prof. Meynert, če je blaznega brez vspeha zdravil, ga hotel mrtvega preiskavati, da je v mrliču najdel, kar mu je potem bilo pri drugih blaznih vodilo za zdravljenje.³⁶

Po Bleiweisovem predlogu bi zavod imel šest razdelkov, ki bi združevali samoplačnike prvega in drugega razreda, okrevalce in mirne ozdravljive »blazne«, nemirne ozdravljive in neozdravljive »blazne«, ki bi se ločili v dva pododdelka, mirne neozdravljive in epileptične bolnike, nesnažne in paralizirane bolnike ter zadnjega za »razsajalce«, tiste, ki so bili nemirni, so povzročali škodo in so bili potencialno nevarni sebi in okolici. Svojim potrebam primerno so imeli tudi specifično oblikovan oddelek.³⁷

Poleg same klasifikacije glede na spol in obliko bolezni, je Bleiweis v vseh oddelkih veliko pozornosti namenil tudi svežemu zraku in svetlobi, saj je predlagal, da se naredijo verande v švicarskem slogu, ki bi »blaznim« nudile preživetje prostega časa na zraku tudi v primeru slabega vremena, zavod pa bi vključeval tudi prostorne sobe za delo, pristočasne aktivnosti ali izobraževanje.³⁸

Pričetek delovanja blaznice v luči nenehnega pomanjkanja prostorskih kapacitet

Bleiweisov načrt in ambicije po čim hitrejši preselitvi bolnikov na novo posestvo na Studencu so se realizirale počasi. Pričakovana selitev v novo blaznico jeseni 1878 se je zavlekla. Pozimi 1878 so se na starih, že uporabljenih, poslopih pokazale pomanjkljivosti, prizanešeno pa ni bilo niti novo-

gradnjam.³⁹ V njih so že bivali prvi »blazni«, ki so bili v skrajni sili zaradi pomanjkanja prostora prepeljani iz prisilne delavnice.⁴⁰ Leta 1880 so začeli z intenzivnejšim preseljevanjem bolnih na Studenec, vendar je to pomenilo, da se je moralo dokončno urediti tudi vprašanje zdravniške službe. Dokler je Kranjska imela na Studencu le 30 – 35 mirnih bolnikov, je zadostovalo, da sta se primarij ali sekundarij dvakrat tedensko vozila iz bolnice na Studenec. Sedaj pa bi se oskrbovalo do 100 »blaznih«, med njimi tudi manične in nemirne, ki bi potrebovali stalno navzočnost zdravnika. Delovno mesto je zasedel Pavel Preinič, občinski in tovarniški zdravnik iz Čavelj pri Reki.⁴¹ V blaznici je delal vse do svoje smrti 29. julija 1894, na njegovem mestu pa ga je nasledil Štefan (Stevo) Divjak.⁴²

Neuradna otvoritev Kranjske deželne blaznice je potekala 27. in 28. decembra 1880, ko so v novo blaznico prepeljali prvih 22 moških in 26 ženskih bolnic. Ob slovesni otvoritvi nekaj dni kasneje, jih je bilo nastanjenih že 77 od skupno 100 prostih mest, stara norišnica v bolnišnici pa se je kmalu zatem prezidala in se uporabila kot prostor za neozdravljive »blazne« in epileptike ter kot opazovalni oddelek, kamor so sprva sprejeli vse »blazne« na opazovanje, nato pa jih po potrebi premestili na Studenec z namenom dolgotrajnejšega zdravljenja.⁴³ Slovesna otvoritev je potekala 3. 1. 1881 v navzočnosti deželnega glavarja Friderika Kaltenegger – Ridehorsta.

Zmagoslavje nad obvladovanjem blaznosti na Kranjskem ni trajalo dolgo. Že dve leti za odprtjem so se pričeli vrstiti prvi protesti zoper prenapolnje-

³⁶ »Stenografski zapisnik trinajste seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 12. julija leta 1880«, v Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. junija do 13. julija 1880 (Ljubljana, 1880), 260.

³⁷ »Priloga 29: Poročilo deželnega odbora zastran zidanja deželne zdravnišnice in oskrbnišnice za blazne na poprej Valentin Krišperjevem posestvu »Zverinjak« na Studencu pri Devici Mariji v Polju«, v Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 7. marca do 11. aprila 1876 (Ljubljana, 1876), 265.

³⁸ Ibid., 266.

³⁹ Ibid., 266.

⁴⁰ »Priloga 46: Poročilo deželnega odbora o zidanji norišnice na deželnem posestvu na Studencu«, v Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. junija do 13. julija 1880 (Ljubljana, 1880), 655.

⁴¹ »Priloga 18: Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za čas od 1. januarja l. 1880 do konca junija l. 1881«, v Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 24. septembra do 22. oktobra l. 1881 (Ljubljana, 1881), 331.

⁴² »Priloga 3: Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. januarja do konec decembra 1894«, v Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 28. decembra 1894. do 16. februarja 1895 (Ljubljana, 1895), 290.

⁴³ »Priloga 18: Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za čas od 1. januarja l. 1880 do konca junija l. 1881«, 350.

nost blaznice. Karel Bleiweis tako septembra 1882 poroča, da je na opazovalnem blazničnem oddelku 12 bolnikov preveč, zaradi česar so bili ponovno prisiljeni v sobah namestiti po več bolnikov. Podobna situacija je vladala na Studencu, kjer so bili primorani v vsaki sobi postaviti še eno posteljo. Takšna prenapolnjenost je bila z zdravstvenega vidika pogubna, saj ni omogočala klasifikacije »blaznih«. ⁴⁴ Leto dni kasneje stanje ni bilo nič boljše, nasprotno – porast števila »blaznih« se je beležil povsod, ne samo na Kranjskem. ⁴⁵ Pozornost, ki so jo lahko zdravniki in osebje posvetili posameznim bolnikom je bila vse manjša, kurativna funkcija blaznice je vse bolj stopala v ozadje. V takih razmerah nesreče ne presenečajo. V takratnem časopisu se podrobneje seznanimo s primerom, ko je bilo enemu izmed bolnikov posvečeno manj pozornosti. Bolnik je bil obtožen umora, a je bil zaradi narave svojega zagovora kot simulant poslan v blaznico na opazovanje. Po prvih pregledih je pustil vtis zdravega človeka, a kljub temu zdravniki boleznijo še niso izločili in so ga obdržali na opazovanju. Neka dne je bolnik stopil v stranišče, izdril držalo iz metle, si ga nastavil na sence in se z njim zaletel ob zid. Po nesreči je bil bolnik takoj zdravniško oskrbljen, obvezan, hujše poškodbe ni bilo videti. Čez nekaj dni je bolniku postalo slabo, pri menjavi obveze pa mu je rana pričela krvaveti. Šele sedaj je bilo ugotovljeno, da je imel od nesreče dalje zlomljeno lobanjo. Kljub temu, da je bil hitro prepeljan v bolnico, je bolnik za posledicami nesreče umrl. ⁴⁶

Tako prenapolnjenost je videl tudi cesar Franc Jožef I., ki je leta 1883 ob 600-letnici habsburške vladavine na Kranjskem obiskal blaznico, a glede na opisan potek ogleda ga prenapolnjenost ni zmotila. Sprva je bil v njegov program vključen le obisk civilne bolnice, na podlagi tega obiska in Bleiweissovega obžalovanja, »kako škoda je, da ne bodo videli nove in po novejših skušnjah zidane blaznice«, ⁴⁷ pa

se je odločil še za obisk novo zgrajene blaznice. Cesarja so v blaznici sprejeli deželni glavar grof Gustav Thurn – Valsassina, deželni odbor Josip Vošnjak, zdravnika Alojzij Valenta in Karel Bleiweis, domači zdravnik Pavel Preinič in predstavnica usmiljenih sester, ki so bolnike sicer oskrbovale. Cesar si je ogledal vsa poslopja in prostore, Radics pa povzema *Laibacher Zeitung* in navaja, da se je cesar zanimal za razdelitev dela med bolniki, zgodovino blaznice, nove stavbe, zdravniško delo in samo prostornost. Pozitivno je pozdravil lego blaznice, vodo in senco, primerno razdelitev novih zgradb in urejenost znotraj prostorov kljub že takratni prenapolnjenosti. Obisk je zaključil s slovesom: »Zeló bi Mi bilo žal, da nisem videl lepega tega zavoda.« ⁴⁸

19. junija 1883 je vodstvo deželnih dobrodelnih zavodov deželnemu odboru sporočilo, da je blaznica na vseh svojih lokacijah prenapolnjena. Studenec je lahko sprejel 100 bolnikov, stara »norišnica« 70, poljanska podružnica pa 30. Stara norišnica sicer že dolgo ni bila več primerna za »blazne«, vendar se je v uporabi obdržala zaradi premajhnih kapacitet. Bleiweis je o njej povedal, da razmere v njej že dolgo niso več obvladane, saj sta v njej vladala nemir in vpitje, bolniki pa so bili v njej močno utesnjeni. ⁴⁹

Glede na prenapolnjenost vseh prostorov ni bilo več možno sprejeti nobenega novega bolnika, čeprav bi ti utegnili biti nevarni sebi ali okolici. Iz tega razloga so dodatna mesta za mirne »blazne« zagotovili v hiralnici sv. Jožefa, ki je bila pripravljena prevzeti do 20 bolnih. V kasnejših letih so število bolnikov, ki so jih bili pripravljeni sprejeti v hiralnici – blaznici sv. Jožefa še vsaj potrojili, leta 1895 pa je število preseglo 150 bolnikov. ⁵⁰

Takoj na začetku so v oskrbo sprejeli 10 bolnikov. ⁵¹ V hiralnici so praviloma oskrbovali neozdravljive in mirnejše bolnike. To je ponovno

⁴⁴ »Stenografični zapisnik desete seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 30. septembra 1882«, v *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani* od 4. septembra do 9. oktobra l. 1882 (Ljubljana, 1882), 152.

⁴⁵ »Stenografični zapisnik devete seje deželnega zbora dne 9. oktobra l. 1883, v *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani* od 25. junija do 20. oktobra l. 1883 (Ljubljana, 1883), 93 – 94.

⁴⁶ »Priloga 64: Deželni odbor – kot sodnik«, *Naš list*, 2, št. 64, 9. 11. 1906, 6.

⁴⁷ »Cesar v deželni blaznici«, *Slovenec*, 11, št. 84, 14. 7. 1883, 2.

⁴⁸ Radics, *Zgodovina deželne civilne bolnice*, 75.

⁴⁹ »Stenografični zapisnik najstje seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 15. januarja l. 1887«, v *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani* od 9. decembra 1886 do 24. januarja 1887 (Ljubljana, 1887), 187.

⁵⁰ »Priloga 36: Poročilo deželnega odbora glede pomanjkanja prostorov v Ljubljanski bolnišnici in blaznici«, v *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani* od 9. decembra 1886 do 23. januarja 1887 (Ljubljana, 1887), 255.

⁵¹ »Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za čas od 1. avgusta 1883 do 31. julija 1884«, v *Obravnave deželnega*

predstavljalo le ukrep v sili iskanja hitre in poceni rešitve zaradi pomanjkanja kapacitet. Nekaj let po nastanitvi bolnikov v hiralnici je Bleiweis poročal, da je moral »blazne« večkrat premeščati iz sv. Jožefa nazaj na Studenec, ker so bili tamkajšni prostori za nemirne neprimerni. Do leta 1887 je zaradi njihove neprimernosti in nezmožnosti obvladovanja bolnikov prišlo do več hudih preteпов, kar še potrjuje pomembnost ustreznih prostorov za uspešno zdravljenje.⁵²

V letu 1886 je Bleiweis ponovno nastopil v smeri povečanja blaznice, saj bi glede na deželne potrebe morala imeti blaznica prostora za 230 ljudi.⁵³ Da bi lahko tako povečali kapacitete, bi morali obe poslopji za nemirne »blazne« podaljšati, mirni »blazni« pa bi potrebovali dve novi dvonastropni stavbi, s čimer bi pridobili prostor za 112 novih bolnikov.⁵⁴ Njegovi argumenti za širjenje blaznice niso bili omejeni samo na večjo uspešnost zdravljenja in posledično finančno ugodnejšo situacijo za deželo Kranjsko, temveč tudi, da »milosrčnost in naše zdravstvene postave zahtevajo hitre pomoči.«⁵⁵ Že leto dni kasneje je odbor potrdil gradnjo dveh novih oddelkov za skupno 72 (36 žensk in 36 moških) umobolnih v znesku 66.000 goldinarjev.⁵⁶ Večina »blaznih« iz oddelka za »blazne« v deželni bolnici se je nato preselila v novo zgrajena oddelka na Studencu, v prazne bolniške prostore pa so po začetnih okulističnih bolnikih prišli okuženi s sifilisom.⁵⁷ Kljub dodatnim prostorom je veljalo pričakovati, da

tudi ti na dolgi rok ne bodo zadoščali naraščajočim potrebam dežele Kranjske.⁵⁸

Zaključek

Namen članka je bila osvetlitev začetkov organiziranega zdravljenja »blaznih« na Kranjskem od ustanovitve Deželne civilne bolnice dalje.

Sprva so bili tovrstni bolniki v večji meri prepuščeni sami sebi, saj na začetku 19. stoletja ni bilo na voljo veliko bolniških postelj, ki bi bile namenjene zdravljenju različnih oblik blaznosti. Pri tem ne gre za kranjsko posebnost, temveč gre dejstvo pripisati predvsem temu, da se je psihiatrija kot znanstvena disciplina šele uveljavljala. Skladno z njenim napredkom so se tudi sistemsko urejali posegi v zdravstveni sistem znotraj celotnega cesarstva. Dvorni dekret leta 1841 je tako zapovedal skrb nad duševnimi bolniki posameznim deželam, pri čemer je hkrati zapovedal gradnjo blaznic.

Ker je bila sedaj skrb v celoti prepuščena deželam in iniciativam angažiranih posameznikov, so se blaznice po deželah gradile različno hitro. Kranjska je kljub velikim prostorskim stiskam svojo prvo samostojno blaznico dobila šele konec leta 1880, pri čemer so velikim zamudam pri gradnji botrovali predvsem finančna vprašanja, počasnost birokracije in iskanje primerne prostora, v vmesnem času pa je deželni odbor iskalčasne rešitve perečega vprašanja.

Blaznica je vendarle z letom 1881 pričela služiti svojemu namenu s polno paro in pričakovano zelo hitro zapolnila svoje prostorske kapacitete. Le nekaj let zatem v virih zasledimo večkratna opozorila s prošnjo po povečanju zgradb in na tak način zagotovitvi ustrezne oskrbe za bolne, pri čemer pa so se kljub vsem adaptacijam in dozidavam težave nadaljevale še krepko v 20. stoletje.

zbor Kranjskega v Ljubljani od 9. septembra do 18. oktobra l. 1884 (Ljubljana, 1884), 98.

⁵² »Stenografični zapisnik najstse seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 15. januarja l. 1887«, 192.

⁵³ Bleiweis navaja, da so morali v 10 letih delovanja odreči sprejem v blaznico skoraj 200 ljudem. V: »Stenografični zapisnik najstse seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 15. januarja l. 1887«, 187.

⁵⁴ »Priloga 36: Poročilo deželnega odbora glede pomanjkanja prostorov v ljubljanski bolnišnici in blaznici«, 256 – 257.

⁵⁵ »Stenografični zapisnik najstse seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 15. januarja l. 1887«, 187.

⁵⁶ »Stenografični zapisnik štirinajste seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 17. januarja 1888«, v Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 24. novembra 1887 do 23. januarja 1888 (Ljubljana, 1888), 225.

⁵⁷ »Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. septembra 1889 do 31. avgusta 1890«, v Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 14. oktobra do 25. novembra 1890 (Ljubljana, 1890), 152–153.

⁵⁸ »Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. septembra 1888 do 31. avgusta 1889«, v Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 10. oktobra do 23. novembra 1889 (Ljubljana, 1889), 138.

Viri in literatura

Arhivski gradivo

Arhiv Republike Slovenije, Studenec, AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko 1899 – 1905, Dopis, 27. 8. 1905.

Članki, monografije

»Cesar v deželni blaznici«, *Slovenec*, 11, št. 84, 14. 7. 1883, 2.

Göstl, Fran, *Misterij duše*. Ljubljana: Zvezna tiskarna in knjigarna, 1924.

Grošelj, Branka: *Na dnu: Položaj beračev in brezdomcev od konca 19. stoletja do leta 1940*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.

»Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za čas od 1. avgusta 1883 do 31. julija 1884«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 9. septembra do 18. oktobra l. 1884*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1884. 1 – 139.

»Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. septembra 1888 do 31. avgusta 1889«. V *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 10. oktobra do 23. novembra 1889*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1889. 1 – 196.

»Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. septembra 1889 do 31. avgusta 1890«. V *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 14. oktobra do 25. novembra 1890*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1890. 1 – 224.

»Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora z adobo od 1. januarja do konec decembra 1893«. V *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 28. decembra 1893 do 17. februarja 1894*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1894. 1 – 303.

»Priloga 3: Poročilo deželnega odbora zastran bolnišnične filijale na Poljanah, potem o popravljani stare norišnice in povešanji deželnih dobrodelnih naprav«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. junija do 13. julija 1880* (Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1880. 9 – 12.

»Priloga 7: Poročilo deželnega odbora o nakupu Valentin Krišerjevega posestva, »zverinjak«

imenovanega, za prihodnjo deželno norišnico«. V *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 7. marca do 11. aprila 1876*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1876. 45 – 49.

»Priloga 9: Poročilo deželnega odbora o nujni potrebi, da se poseben oddelek deželne posilne delalnice začasno prepusti v porabo norišnici«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani v drugi sesiji četrte volitvene dobe od 5. novembra do 7. decembra 1872*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1872. 225 – 232.

»Priloga 18: Poročilo deželnega odbora zastran zidanja nove zdravnišnice za blazne«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. aprila do 15. maja 1875*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1875. 179 – 183.

»Priloga 18: Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za čas od 1. januarja l. 1880 do konca junija l. 1881«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 24. septembra do 22. oktobra l. 1881*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1881. 190 – 429.

»Priloga 29: Poročilo deželnega odbora zastran zidanja deželne zdravnišnice in oskrbnišnice za blazne na poprej Valentin Krišperjevem posestvu »Zverinjak« na Studencu pri Devici Mariji v Polju«. V *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 7. marca do 11. aprila 1876*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1876. 264 – 275.

»Priloga 31: Poročilo deželnega odbora zastran režije in zdravljenja na blazničnem oddelku v Studenci«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. junija do 13. julija 1880*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1880. 521 – 524.

»Priloga 36: Poročilo deželnega odbora glede pomanjkanja prostorov v Ljubljanski bolnišnici in blaznici«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 9. decembra 1886 do 23. januarja 1887*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1886. 255 – 259.

»Priloga 46: Poročilo deželnega odbora o zidanju norišnice na deželnem posestvu na Studencu«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. junija do 13. julija*

1880. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1880. 639 – 660.
- »Priloga 64: Deželni odbor – kot sodnik«, *Naš list*, 2, št. 64, 9. 11. 1906, 5 – 6.
- Radics, Peter:** *Zgodovina deželne civilne bolnice v Ljubljani*. Ljubljana: Deželni odbor kranjski 1887.
- »Stenografični zapisnik osme (večernej) seje deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani dne 21. aprila 1877«. V *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 5. do 21. aprila 1877*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1877. 123 – 161.
- »Stenografični zapisnik devete seje deželnega zbora Ljubljanskega dne 4. decembra 1872«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani v drugi seji četrte volitvene dobe od 5. novembra do 7. decembra 1872*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1872. 89 – 112.
- »Stenografični zapisnik devete seje deželnega zbora dne 9. oktobra l. 1883. V *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 25. junija do 20. oktobra l. 1883*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1883. 91 – 110.
- »Stenografični zapisnik desete seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 30. septembra 1882«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 4. septembra do 9. oktobra l. 1882*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1882. 143 – 159.
- »Stenografični zapisnik enajste seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 15. januarja l. 1887«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 9. decembra 1886 do 24. januarja 1887*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1887. 176 – 197.
- »Stenografični zapisnik enajste seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 8. februarja 1895«. V *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 28. decembra 1894 do 16. februarja 1895*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1895. 251 – 280.
- »Stenografični zapisnik trinajste seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 12. julija leta 1880«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. junija do 13. julija 1880*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1880. 233 – 274.
- »Stenografični zapisnik štirinajste (dopoldanje) seje deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani

dne 11. aprila 1876«. V *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 7. marca do 11. aprila 1876*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1876. 157 – 179.

»Stenografični zapisnik štirinajste seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani dne 17. januarja 1888«. V *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 24. novembra 1887 do 23. januarja 1888*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1888. 217 – 236.

»Stenografični zapisnik petnajste seje deželnega zbora Ljubljanskega dne 14. maja l. 1875«. V *Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani od 8. aprila do 15. maja 1875*. Ljubljana: Kranjski deželni odbor, 1875. 213 – 233.

Zusammenfassung

„WIR UNGLÜCKLICHEN EINGESAMMELT UND IN DIE IRRENANSTALT ABGEFÜHRT...“

Vom Zivilkrankenhaus des Landes zur Krainer Landes-Irrenanstalt

Die Zahl der „Wahnsinnigen“ stieg seit dem Ende des 18. Jahrhunderts unaufhaltsam an. Immer lauter erscholl der Ruf nach einer neuen, am Stadtrand gebauten Irrenanstalt, die die räumlich stark beschränkte Irrenanstalt ersetzen sollte, die es seit dem Jahr 1827 im Rahmen des Allgemeinen Landeskrankenhauses in Ajdovščina in Ljubljana gab. Die Antwort kam in Form eines neuen Grundstückes in Studenec, wo in renovierten alten sowie neu erbauten Gebäuden die Krainer Landes-Irrenanstalt entstand – die erste spezialisierte Einrichtung für geistig Kranke in Krain, die in progressivem Geist und auf Basis der damaligen psychiatrischen Richtlinien eingerichtet wurde.

Der Weg zu dieser Anstalt war allerdings nicht so einfach und direkt wie vom Hofdekret aus dem Jahr 1841 vorgesehen, als die Versorgung geistig Kranker zur Gänze den Landesbehörden überlassen und ihnen gleichzeitig der Bau eigenständiger Landes-Irrenanstalten auferlegt wurde. Wegen des ständigen Mangels an finanziellen Mitteln, die man für Baubedürfnisse hätte widmen können, begann

der Krainer Landtag nach zeitweiligen Alternativen zu suchen, die für die wachsende Zahl an Kranken ausreichen würden. Als temporäre Lösungen wurden Kranke daher in der Zweigniederlassung des Krankenhauses in Poljane, der Zwangsarbeits- und Siechenanstalt des Hl. Joseph untergebracht, während die interne Irrenabteilung im Landeskrankenhaus selbst die Funktion einer Beobachtungsstation hatte, von wo die Kranken nach der Diagnose verlegt wurden. Dabei darf man nicht vergessen, dass keine der Alternativen eine passende Lösung für die Kranken darstellte, da sie nicht über Räume verfügten, die gemäß den damaligen psychiatrischen Richtlinien für die Behandlung geistig Erkrankter geeignet waren. Die Behandlung geistiger Erkrankungen verlangte nämlich einen anderen Zugang als die Behandlung von Verletzungen oder anderen physiologischen Krankheiten; damit verbunden waren auch der Standort und die spezifische Gebäudearchitektur, die Anordnung der Räume und ihre zweckgerichtete Verwendung. Keine der eingeführten Lösungen entsprach zur Gänze den Kriterien für eine erfolgreiche Behandlung von „Wahnsinnigen“, weshalb ihre Behandlung von Anfang an sehr erschwert, wenn nicht gar verunmöglicht war.

In den siebziger Jahren des 19. Jahrhunderts begannen sich die Räder der Bürokratie endlich schneller zu drehen. Die Lage in den bestehenden Irrenabteilungen war katastrophal und eine eigenständige Irrenanstalt somit nur mehr eine Frage der Zeit. Bis zum Jahr 1875 bestimmten die Landesbehörden den genauen Standort der Irrenanstalt und regelten den Ankauf des Grundstückes Studenec, das sich am Stadtrand von Ljubljana befand. Die Pläne für die Irrenanstalt wurden ausgearbeitet, wobei ihr künftiger Leiter Karel Bleiweis einen prägenden Einfluss hatte. Seiner Meinung nach sollte die neue Einrichtung 150 Patienten innerhalb eines u-förmigen Hauptgebäudes sowie zwei eigenständigen Gebäuden für Unsaubere und Epileptiker unterbringen. Bei der Definition der Widmung und Lage der Räumlichkeiten berücksichtigte er die da-

maligen psychiatrischen Richtlinien, die eine Klassifikation der Patienten nach Art der Erkrankung sowie Geschlecht vorgaben, gleichzeitig widmete er auch dem Bedürfnis nach frischer Luft und Licht sowie Möglichkeiten für Freizeitaktivitäten große Aufmerksamkeit.

Die Übersiedlung der Kranken, die zunächst für den Herbst 1878 geplant war, verzögerte sich trotz gründlicher Vorbereitungen. Bei den alten Gebäuden hatten sich bis dahin bereits Mängel gezeigt, aber auch die neuen Gebäude, in denen schon die ersten, aus der Zwangsarbeitsanstalt überführen Patienten untergebracht waren, waren beschädigt. Außerdem gab es noch keinen Hausarzt. Ende Dezember 1880 begann man dann mit der intensiveren Übersiedlung der Kranken nach Studenec, so dass bis zur feierlichen Eröffnung am 3. 1. 1881 bereits 77 von insgesamt 100 freien Plätzen belegt waren. Von Anfang an wich also die Größe der Irrenanstalt von den Plänen ab, daher verwundert es nicht, dass die Anstaltsleitung bereits ein Jahr später über eine Überbelegung und die Unmöglichkeit der Beibehaltung der Klassifikation der Patienten berichtete. Die Beschwerden der Leitung kamen so regelmäßig vor, dass sie im Jahr 1887 zum Bau von zwei neuen Abteilungen für insgesamt 72 Patienten führten. Dies war jedoch wieder nur eine zeitweise Lösung, da die Zahl der Erkrankten, die die Irrenanstalt gezwungen war aufzunehmen, unaufhaltsam stieg. Die Trennung nach dem Geschlecht konnte noch beibehalten werden, während eine Klassifikation der Kranken praktisch nicht existent war, sodass ihre Behandlung auch aus diesem Grund sehr erschwert war. Eine weitere Unannehmlichkeit war die infolge der fehlenden organisatorischen Regeln vergrößerte Gefahr von Unfällen.

In den folgenden Jahrzehnten kam es noch zu weiteren Um- und Anbauten, dennoch blieben die organisatorischen Probleme bestehen.

Schlagwörter: 19. Jahrhundert, Psychiatrie, Irrenanstalt